

Драгана Грујић

Универзитет у Београду, Филолошки факултет –
Катедра за библиотекарство и информатику, Београд

УТИЦАЈ СЕРИЈСКИХ ПУБЛИКАЦИЈА НА СРПСКУ КУЛТУРУ 19. ВЕКА БИБЛИОГРАФСКА И УРЕЂИВАЧКА ПЕРСПЕКТИВА

DOI 10.5937/kultura2691165G
УДК 050(497.11)"18"
011/016(497.11)"18"
оригиналан научни рад
Датум пријема: 3. 10. 2025.
Датум прихватања: 13. 5. 2026.

Сажетак: *Познатио је да српска периодика своје почетке дележи још у 18. веку, међутим, овај рад је усмерен на 19. век када, у повољнијим друштвеним, културним и политичким околностима, серијске публикације доживљавају снажан развој и постају важан носилац културној и националној историји. Појављују се публикације на српском језику које доприносе јачању књижевности, културе и издаваштва, а бележење података о новим књигама постаје све присутније. Библиографија проналази своје место на страницима серијских публикација, захваљујући просветитељским и библиографским настојањима уредника попут Димитрија Давидовића, Георгија Маџарашевића, Милоша Поповића и Стојана Новаковића. Анализиране су Новине сербске, Задачник, Летопис Маџице српске, Подунавка и Вила – публикације које представљају драгоцену грађу за разумевање културној и историјској животи 19. века. У раду се указује на трајну повезаност уредничких и библиографских пракси и остварање историје за даља уредна изражавања о значају периодике у обликовању српске културе, библиографије, књижевности и научне делатности.*

Кључне речи: *серијске публикације, уређивање периодике, библиографија, српска култура*

Уводне напомене

Деведнаести век представља преломно раздобље за српску културу и друштво, обележено дубоким историјским, политичким и културним променама. Тежње српског народа ка националном ослобођењу од османске

власти одвијале су се у сложеним друштвеним околностима, уз бројне политичке преврате и снажне утицаје страних култура. Управо у таквом амбијенту српска периодика се јавља као важан облик културног и друштвеног израза. Не само да је одражавала промене у друштвено-политичкој стварности, већ је имала и пресудан утицај на формирање српског књижевног и културног идентитета.

Циљ овог рада је да сагледа културно-историјски значај српских периодичних публикација у 19. веку, са фокусом на уређивачки и библиографски допринос Димитрија Давидовића, Милоша Поповића, Георгија Магарашевића и Стојана Новаковића. Њихова активност се разматра хронолошки, у складу са временом и публикацијама које су уређивали, а не по хијерархији значаја. Иако се нису сви експлицитно бавили библиографијом као посебном дисциплином, одабир ових личности није случајан. Током 19. века, постојали су и други часописи и интелектуалци који су такође били значајни за културни препород. Међутим, фокусирање на ове личности и издања оправдано је њиховим свестраним ангажовањем и утицајним радом којим су поставили основе за даљи библиографски развој.

Анализиране су *Новине сербске*, *Забавник*, *Летопис Матице српске*, *Подунавка* и *Вила* као публикације које су обележиле српску културну сцену 19. века. Посебна пажња посвећена је библиографским прилозима који су, иако често занемарени у истраживањима, одиграли важну улогу у документовању књижевне и издавачке продукције и у развоју културне и научне свести тог доба.

Истраживања о периодици 19. века најчешће су била усмерена на појединачне наслове или личности, углавном са становишта културе и историје, ређе као извор библиографских информација. Историјски увид даје Душан Будимировић у тексту *Из старих књига и часописа*,¹ а шире сагледавање Василије Крстић у књизи *Историја српске штампе у Ујарској: 1791–1914*.² О листу *Подунавка* има најмање радова, док се *Новине сербске* највише помињу,³ чак и у контексту економских наука.⁴

Посебну област чине публикације о алманасима и календарима као културно-историјском феномену. Јован Деретић у раду *Значај Димитрија Давидовића за развој српске књижевне периодике*⁵ истиче улогу серијских гласила у књижевности, али не и у библиографији. Приређивачки напори Д. Бараћа пружили су увид у

1 Будимировић, Д. (1931) Из старих књига и часописа, *Гласник историјског друштва у Новом Саду* бр. 9, Нови Сад: Историјско друштво, стр. 334–339.

2 Крстић, В. (1980) *Историја српске штампе у Ујарској: (1791–1914)*, Нови Сад: Матица српска, 506. стр.

3 Податак изнет на основу Cobiss базе података.

4 Благојевић, О. Значај „Новина српских” за економску науку у Србији, у: *Зборник радова са научног скупа Сиваралаштво Димитрија Давидовића, поводом прославе 150-годишнице од доношења Срепњенског устава*, уредник Марјановић, С. (2009), Земун: Мост арт, стр. 71–79.

5 Деретић, Ј. (1990) Значај Димитрија Давидовића за развој српске књижевне периодике, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* год. 37, бр. 2, Нови сад: Матица српска, стр. 187–192.

библиографски рад Стојана Новаковића.⁶ Ипак, три су кључне публикације за изучавање библиографије на нашим просторима: *Српске библиографије: 1766–1850*⁷ и *Српске библиографије: 1851–1879*⁸ Душана Панковића, те *Основи историје и историје библиографије* Александре Вранеш.⁹ Оне су полазиште за даља истраживања, јер периодични наслови остају неисцрпан извор за многе научне области.

Увидом у постојећу литературу и с циљем попуњавања празнина и проширења знања у овој области, издвојене су две почетне истраживачке хипотезе:

Уређивачки рад наведених личности био је међусобно повезан и допуњавао се у стварању и развоју српске библиографије као дела културне политике и националног просвећивања. Библиографија, као саставни део уређивачке праксе током 19. века, није само представљала попис књига и часописа, већ је имала активну улогу у подстицању интелектуалног дискурса и обликовању књижевног простора Србије тог времена.

Истраживање се темељи на квалитативној анализи садржаја изабраних периодичних публикација, уз директан увид у дигитализоване изворе.¹⁰ Публикације су анализиране *de visu* кроз преглед бројева доступних у електронском облику, узимајући у обзир стару правописну норму и специфичности штампе тог доба. Историјски контекст је укључен као неизоставни елемент разумевања друштвених и културних услова у којима су ове публикације настајале. У завршној фази применом синтетичког приступа сажети су налази анализе, чиме су хипотезе проверене и дате су закључне оцене о месту и улози библиографије у уређивачкој пракси 19. века.

Библиографи као уредници српских периодичних публикација у 19. веку

У европској штампи примери најављивања и приказа нових књига могу се наћи на страницама листова још у 17. веку.¹¹ Са развојем издаваштва, навика представљања новообјављених публикација, описивања претходних радова и укључива-

6 Бараћ, Д. (прир.) (2004) *Дојуне и појравке Српске библиографије Стојана Новаковића*, Београд: Народна библиотека Србије, 181. стр.

7 Панковић, Д. (1982) *Српске библиографије: 1766–1850*, Београд: Народна библиотека Србије; Нови Сад: Библиотека Матице српске, 415. стр.

8 Панковић, Д. (2006) *Српске библиографије: 1851–1879. Том 1*, Нови Сад: Матица српска, 605. стр.

9 Вранеш, А. (2010) *Основи историје и историје библиографије*, Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске; Београд: Филолошки факултет, 370. стр.

10 Све анализиране публикације доступне су путем дигиталних библиотека Народне библиотеке Србије и Библиотеке Матице српске, 16. септембар 2024:

Новине српске, <http://digital.bms.rs/pub.php?s=RPSr-II-3>;

Задачник, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/index/pubid:5463/id:0>;

Лейбиис Матице српске, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/index/pubid:31/id:0>;

Подунавка, <http://digital.bms.rs/pub.php?s=RPSr-III-3>;

Вила, https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/casopisi_pretrazivi_po_datumu/P_0061.

11 *The Athenian Mercury*, London: The Athenian Society; *Philosophical Transactions*, London: The Royal Society; *Gentleman's Magazine*, London: Edward Cave.

ња референци у текстове одиграла је кључну улогу у обликовању, развоју и стандардизацији библиографија.

У тежњи да сустигне ову европску праксу, српска периодика се, уз скромне библиографске почетке, појављује у 18. веку. Међутим, након неколико спорадичних покушаја следи дуга пауза. Почетком 19. века, у контексту борбе за национално ослобођење и очување културног идентитета, јавља се потреба за новинама на српском језику. Године 1813. покрећу се *Новине сербске (Новине сербске из царствуюћега града Виенне)* у Бечу, под уредништвом Димитрија Давидовића и Димитрија Фрушића, уз подршку Јернеја Копитара и Вука Караџића. *Новине сербске* постављају темеље за развој српске периодике и уређивачке праксе, укључујући и објављивање вести о књигама, чиме почиње и формирање систематизоване српске библиографске културе.

Садржајно гледано, посебно током прве године излажења, у *Новинама сербским* доминирају политичке вести. Међу ретким и првим информацијама из области културе издваја се вест да је Јоаким Вујић, тада ученик Пештанске гимназије, са немачког превео драму *Крешићалица* Аугуста фон Коцебуа (August von Kosebu),¹² што ће остати један од његових чувених превода. Управо овом вешћу документовано је и прво професионално позоришно извођење на српском језику, чиме је Вујић трасирао пут српском позоришту. Већ наредне године објављено је и истоимено дело у његовом преводу.

Крајем те исте године, објављена је вест да је у Бечу из штампе изашла књига *Грамаџика романској и цинцарској језика*, коју је приредио Михаил Бојаџи (Mihail Boiagi),¹³ учитељ у Бечу, уз препоруку да ова грамаџика може бити од користи Србима који живе у тим крајевима. Овај пример показује да промоција књига у новинама није имала искључиво маркетиншку функцију, усмерену на прикупљање пренумераната и продају, већ је оглашавање служило и као средство информисања и препоруке читаоцима.

Током 1814. године, при дну последње странице, повремено се могу пронаћи кратке приче, анегдоте и приповетке. С временом, уређивачки приступ постаје сложенији и обогаћен тематски разноврсним рубрикама, као и све редовнијим извештавањем о културним и књижевним темама. Значајно је што се у броју 86 из 1814. први пут појављује рубрика *Српска књижевност*, а од 1819. уводи се и *Славенска књижевност*. Од 1815. све више пажње посвећује се објављивању информација о књигама. Већ у првим бројевима те године, почев од 8. јануара, појављују се вести о делу *Жиџије Езојово* и информације како књигу набавити. Ипак, библиографски подаци остају скромни: наводи се да је реч о преводу са руског на српски, без подналова и без имена оригиналног аутора. Уместо прецизне године,

12 Аноним, (16. VIII 1913) Приключения внутрення, *Новине сербске из царствуюћега града Виенне* бр. 12, стр. 50.

13 Аноним, (2. XII 1913) Обявление, *Новине сербске из царствуюћега града Виенне* бр. 100, стр. 440.

наведено је „пре неког времена”, што указује на ретроспективан библиографски приступ у оквиру листа.

У каснијим бројевима, присутни су и примери другачије библиографске праксе. У броју 20 из 1818. уредник обавештава читаоце да је Вук С. Караџић започео штампање *Рјечника српског језика*, што представља облик текуће библиографије. Додатак уз број 53 из 1818. доноси вест да ће у августу исте године постхумно бити објављено дело Доситеја Обрадовића *Мезимац*. У броју 5 из 1821. најављује се да ће 1823. године изаћи књига *Оіледало човечносїи*, уз препоруку аутора Платона Атанацковића, што се може сматрати перспективном библиографијом.

Значајна новина у уређивачком и библиографском смислу била је и увођење посебне рубрике *Смесице*, која је обухватала кратке вести и прилоге који нису спадали у стандардне рубрике. Уз вести из књижевности, често су садржани кључни библиографски подаци о новим књигама, обухватајући и монографске публикације и приручну литературу. Тако се, на пример, преноси вест о објављивању пољског речника Самуела Богумила Линдеа (Samuel Bogumił Linde),¹⁴ уз напомену да може бити користан за сваког Србина и Словена. Наредна два броја доносе детаљнији опис тог речника, са примерима превођења пољских речи на друге словенске језике, што сведочи о раним покушајима сарадње међу словенским писцима и научницима.

Након пет година излажења, новине често добијају и додатке који су представљали засебне целине, понекад и без пагинације. Ти прилози нису били део сваког броја, а њихов садржај је варирао – од просветитељских идеја, преко превода и оригиналних текстова, до књижевних полемика. Већина текстова била је непотписана, али међу потписаним ауторима издвајају се имена попут самог уредника Давидовића, Вука Караџића, Павла Атанацковића, Јозефа Добровског и Јернеја Копитара.

Новине су објављивале и вести које су пристизале од читалаца уз напомену „послато редакцији”. Тако је у прилозима уз бројеве 32, 33 и 35 из 1818. Павле Атанацковић обавестио читаоце да је у Сомбору Његово Величанство одобрило отварање Педагошког института са јавном библиотеком. Фонд ове библиотеке чинило је већ 500 различитих књига, уз новчану подршку. Новине су наставиле да прате развој библиотеке, па је у броју 59 из 1821. објављена и вест о раду Библиотеке Српског педагошког института у Сомбору.

Димитрије Давидовић је, самостално као уредник, али и уз сараднике, утицао на јавно мњење и друштвене расправе. Несумњиво је да су текстови у новинама утицали на ставове и мишљења читалаца. Новине су представљале одраз времена и актуелних догађања, па је тако и борба за српски језик нашла своје место на страницама листа кроз живу преписку и полемике. Након низа критика романа *Усамљени јуноша*, аутор¹⁵ Милован Видаковић се у наредним бројевима оштро

14 Аноним, (15. I 1816) Смџсице књижевственне, *Новине србске* бр. 11, стр. 43–44.

15 Аноним, (17. IX 1815; 18. IX 1815; 21. IX 1815) Смџсице књижевственне, *Новине србске* бр. 205, стр. 819–820; бр. 206, стр. 823–824; бр. 208, стр. 831–832. (Рецензије нису потписане, али се приписују Вуку Караџићу)

огласио,¹⁶ додајући у поднаслову једног свог одговора латинску изреку *Concordia parvae res crescunt, discordia magnae et maximae dilabuntur*.¹⁷

Периодичне публикације су такође одличан извор биографских података. Тако је у једном од ретко објављиваних некролога у новинама наведено да је у Венецији преминуо Павле Соларић.¹⁸ Често се као податак о његовом рођењу наводе две године – 1779. и 1781. Иако каталози националних библиотека обично бележе 1779, ово није у складу са информацијом из новина. У некрологу се истиче да је П. Соларић преминуо „не навршивши ни 40 годину”, што другу годину чини вероватнијом. Имајући у виду Давидовићеву уредничку репутацију, засновану на тачности и поузданости у преношењу вести, овај податак из новина треба сматрати веродостојним.

Како су приметили савременици и каснији критичари, гашење новина није био само ударац за српску штампу, већ и за српски народ уопште. Један од узрока таквог исхода била је недовољна препознатљивост и подршка током самог периода излажења, што је довело до опадања броја претплатника. Тек по њиховом гашењу постала је јасна права вредност коју су новине имале, као и губитак који је настао престанком њиховог објављивања.

У жељи да се више посвети култури и прошири круг читалаца, Давидовић је покренуо периодичну публикацију *Задавник* (1815–1821). Већ у уводном обраћању читаоцима, истиче да је настојао да, поред уобичајене понуде календара, садржајем допринесе и образовању читалаца.¹⁹

Стојан Новаковић је Давидовићу приписао заслуге не само за оживљавање српског новинарства, већ и за увођење новог књижевног облика кроз алманах који је прикладно назван *Задавник*.²⁰ Ова врста периодике одиграла је важну улогу у промовисању књижевних дела. Давидовић је, чак и пре Новаковића, увидео да су новине непосредно повезане са развојем политичког и националног живота, док алманаси и календари, преко поучних садржаја и књижевне забаве, имају већи домет од новина.²¹ Посебно у првој половини XIX века, алманаси и календари били су саставни део српске периодике,²² да би их постепено, а потом и трајно заменили часописи.

16 Видаковић, М. (20. X 1815; 21. X 1815; 22. X 1815) Отговоръ, *Новине србске* бр. 233, стр. 931–932; бр. 234, стр. 935–936; бр. 235, стр. 939–940.

17 *Слојом расійу мале сѣвари, а неспоіом и највеће йройадају*. (Гај Салустије Крисп).

18 Давидовић, Д. (15. I 1820) [Некролог], *Новине србске* бр. 5, стр. 32.

19 Давидовић, Д. (1815) Благонаклонный читателю! И читателънице!, *Задавникъ* бр.1, Виенна: Писмены г. Іоанна Шнирера, стр. 2.

20 Новаковић, С. (1871) Историја српске књижевности, Београд: Државна штампарија, стр. 258.

21 Новаковић, С. (1870) Књижевни прегледи: наши календари за 1870. годину. *Млада Србадија* бр. 5, стр. 231.

22 Најпотпунији преглед ових публикација може се видети у: Матицки, М. (1986) *Библиографија српских алманаха и календара*, Београд: Српска академија наука и уметности, 1144 стр.

Приметно је да је Давидовић, у формалним карактеристикама, обликовао овај алманах по узору на немачка издања, док је садржајем преносио и развијао српске и словенске идеје.²³ Судајући према броју претплатника наведеним у првом броју, а који обухвата чак 11 страница, ова врста публикације била је веома тражена и привукла је значајну пажњу читалаца.

Живот, рад и стваралаштво значајних личности тог доба често су се преплитали, било директно, било кроз трајно наслеђе остављено на страницама публикација. Рад Димитрија Давидовића утицао је на Георгија Магарашевића, обликујући његове идеје и рад. Њихов сусрет у Бечу 1819. године имао је утицај на будуће активности Магарашевића. Овај сусрет, уз подршку истакнутих библиографа Лукијана Мушицког и Павла Шафарика, подстакao је Магарашевића да се прихвати уређивачког рада.

Георгије Магарашевић, српски историчар, писац, професор и књижевни критичар, у области српске књижевности и културе највише је познат као покретач и уредник *Сердској летиојиса*, касније познатог као *Летиојис Мајице српске*. Жеља за покретањем књижевног часописа постојала је много раније, али услови за његову реализацију нису били испуњени. Од почетка је Магарашевић као уредник имао бројне препреке, највише везане за употребу говорног језика и правописа. Планирао је да објављује четири тома годишње, али је тадашњи познати штампар Константин Каулиције сматрао да је све преко три броја ризично због недовољног броја претплатника. Поред тога, Магарашевић је био изложен оштрој критици, посебно Јована Хацића. Неки критичари сматрали су да би Магарашевићева улога требало да буде ограничена само на организацију чланака, без утицаја на њихову корекцију или процену.

Упркос свим препрекама, Магарашевић је истрајао у уредничком раду. Верујући у очигледну вредност часописа, није сматрао потребним да детаљно образлаже његов значај. У промоцији листа и приликом тражења претплатника наглашавао је његову важност и корисност за српску и словенску заједницу. Као резултат тога, од првог броја часопис је привукао не само читаоце, већ и особе спремне да га финансијски подрже.

Први број, првобитно намењен за 1824. годину, објављен је са благим закашњењем 1825, након што је 12. маја добио цензорско одобрење, што је назначено на полеђини корица. На почетку је личио на Давидовићев алманах, али је током времена прерастао у часопис. Већ на насловној страни наведено је да је уредник Георгије Магарашевић, гимназијски професор; информација која се понавља и у наредним бројевима. У првом броју посебно се указује на празнину насталу престанком *Новина сердских*. Цитирајући Аугуста Шлецера (August Ludwig Schlözer), истиче да су серијске публикације кључно средство културног развоја, путем којих

23 Будимировић, Д. (1931) Из старих књига и часописа, *Гласник историјској друштва у Новом Саду* бр. 9, Нови Сад: Историјско друштво, стр. 334.

Срби постају део Европе.²⁴ Цитати су пажљиво библиографски обрађени, са свим неопходним подацима на изворном језику.

Према Георгију Магарашевићу, информативност периодике тесно је повезана са књижевношћу. Због тога је посвећен редовном праћењу дела словенских писаца и српских публикација.²⁵ То одлично постиже кроз рубрике *Крајње библиографическе вестии о лиџератури Словена* и *Смесице*. Прва библиографска целина садржи списак публикација разврстаних у библиографске јединице. Обухвата 19 страних, претежно руских публикација, где су јединице класификоване према типу и жанру. Друга, обимнија секција посвећена је српским књигама и укључује списак од 37 српских дела, почевши од Еустахије Арсић, једне од првих жена писаца у новијој српској књижевности, па до Магарашевићевог рада из 1823. године *Историја најважнијих љолиџичких европских љриџајања*. Нажалост, није унео никакво дело под именом песникиње Е. Арсић. Можда је намеравао, али је остало само њено име без и једне публикације. У овом одељку напомиње се да ће библиографске јединице бити настављене у наредном броју. Рубрика са библиографским вестима убрзо добија на значају и појављује се већ у првом делу трећег броја. У наредним бројевима биће преглед пољске и чешке књижевности. На основу чешке библиографије периодике, саставиће преглед српских серијских публикација. Српски библиограф Душан Панковић је истакао да је главни циљ библиографских прилога био промоција научне, књижевне и опште културне вредности објављених наслова.²⁶

Детаљнији и аналитички описи дела налазе се у рубрици *Смесице*, где су дате вести о новим књигама, рецензије и књижевне критике. Ове две рубрике могу се, према хронолошком критеријуму, поделити на ретроспективну и текућу библиографију. Опис публикације укључује пуно име аутора, које је графички наглашено италиком, али без посебног издвајања као самосталне одреднице. Кроз библиографске прилоге и вести у рубрици *Смесице* види се намера уредника да пре свега утемељи часопис као књижевну публикацију.

Његова библиографска секција у *Лейбишису* издваја се укључивањем елемената попут биографија аутора, чиме је допринео развоју биобиблиографије, као и пружањем детаљних података о издању. Тиме је поставио темеље за даљи развој и свеобухватнији приступ библиографском опису.

Георгије Магарашевић остаје уредник до 1830. године. Иако с временом постаје више сарадник него уредник, библиографски прилози, било као посебни одељци или у оквиру рубрике есеја, били су његово поље деловања у коме је дао оригиналан допринос. Захваљујући њему, основни задатак часописа био је да „систематски

24 Магарашевић, Г. (1825) Кратке библіографическе вѣсти о Литератури Славена, *Сердски лѣтопис* бр. 1, стр. 149.

25 Исто, стр. 150.

26 Панковић, Д. (2006) *Српске диглиографије 1851–1879. године. Том 1*, Нови Сад: Матица српска, стр. 24.

развија српску књижевност и културу, али је он ту мисију обављао увек истичући значај комуникације са другим, страним књижевностима и културама”.²⁷

Традиција поменутих *Новина сербских* настављена је под истим именом 1834. године, прво у Крагујевцу, а затим 1835. у Београду. То означава почетак српске фазе новина као првог званичног листа у Србији. Док су новине тог времена пре свега биле усмерене на актуелне дневне, друштвене и политичке вести, значајан развој бележи се 1843. појавом недељног листа *Подунавка*. *Подунавка* је била додаток *Новинама сербским*, али је посвећена пре свега књижевности. Иако у форми додатка, имала је јединствен концепт под уредништвом Милоша Поповића, током целог периода издажења до 1848. године. Као државно издање, Поповић је приликом постављања на место уредника полагао заклетву и као новинар и као државни службеник.²⁸

Иако објављивање овог додатка није најављено посебним саопштењем, Министарство просвете је 4. јануара 1843. године позвало професоре на сарадњу. Међу сарадницима овог часописа били су неки од најугледнијих личности тог доба, укључујући чувене српске писце као што су Александар Андрић, Сима Милутиновић Сарајлија, Јован Стерија Поповић и други.

Лист је садржао чланке о књижевним делима, поезији и преводима, као и кратке вести разноврсног садржаја, често из области историје. Као што је било уобичајено у скромној српској штампи, на последњој страни је била рубрика *Смесице*. Међутим, ради привлачења пажње читалаца, информације о новим књигама издаване су као посебне вести. Током прве године издажења, у броју 14, појавила се рубрика *Књижевни њреїлед*. У њој су читаоци упознати са четвртом књигом књижевног алманаха *Голубица* познатог српског књижара и књиговесца Глигорија Возаровића, објављене 1842. године. Поред основних библиографских података, више од половине рубрике садржало је препоруке. Постала је пракса да уз препоруку или оцену одређеног дела буде дата и комплетна библиографска информација.

Накнадно се појавила и рубрика *Нова књиїа*, мада не увек са тако детаљним белешкама. У њој су биле вести о текућим издањима, те представља прилог текућој библиографији. У једној таквој рубрици Поповић ће најавити поновно издање књиге *Истїориїа срїпскої народа* његовог славног претходника Димитрија Давидовића, коју је издавач Глигорије Возаровић штампао у Београду 1846. године. Овде су дате комплетне библиографски подаци: прва књига из сабраних дела Давидовића, првобитно објављена у Бечу 1821, а сада (1846) штампана у српској државној штампарији у Београду.²⁹ Ови прилози су без потписа, али приписују се уреднику.

27 Негришорац, И. Летопис Матице српске као јединствени, непоновљиви и светски културни феномен, у: *Летїойис Маїїице срїске*, уредник Негришорац, И. (2023), Нови Сад: Матица српска, стр. 223.

28 Шумаревић, С. (1938) *Подунавка: докуменїарни њрилої истїорији срїске шїїамїе*, Београд: Штампарија Белетра, стр. 14.

29 Аноним, (29. III 1846) *Нова књиїа*, *Подунавка* бр. 13, стр. 52.

Након престанка излажења овог листа, Поповић ће касније своје новинарске и уредничке способности применити у другим серијским публикацијама.³⁰

Озбиљнији библиографски радови у периодици могу се наћи у часопису *Вила*, штампаном у државној штампарији и уређиваном од стране Стојана Новаковића током свог целокупног трајања (1865–1868). У првом броју, уредник се обраћа читаоцима речима да је свестан неопходности читања у савременом добу и да ће се трудити да се у часопису нађу пажљиво одабрана дела вредног садржаја, како ни један читалац не би зажалио куповину. Његов уреднички приступ био је другачији, посебно је указивао на важност и потребу да жене читају, чиме се овај часопис у великој мери разликовао од својих претходника.

Профил часописа био је већ видљив у поднаслову: *лист за забаву, књижевност и науку*. Иако је Павле Поповић, чувени српски књижевни критичар, овај серијски часопис окарактерисао као *мали, искључиво књижевни часопис*,³¹ он је укључивао и друге културне вести. Поред поезије и књижевних текстова, часопис је објављивао извештаје са културне сцене, укључујући позоришне прегледе. Доносио је вести које су се односиле не само на домаћи, већ и на страни научни живот, а посебно место припадало је историји, што није изненађујуће с обзиром на уредничко уже поље интересовања. На страницама овог листа читаоци су могли да пронађу и уводна предавања професора недавно установљене Београдске велике школе. Поповић је похвално говорио о изгледу и техничком уређењу листа, што се већ на први поглед уочава – у графичком смислу, био је напреднији од претходних сличних издања.

Несумњиво, главна рубрика била је *Књижевност*, која је обухватала кратке рецензије нових књига и нових бројева серијских публикација. Извештавао је и о покретању нових серијских публикација, као што су *Београдске илустриране новине*, али и о престанку излажења других, попут хрватског илустрованог часописа *Гласоноша*.³²

Стојан Новаковић је, између осталих својих улога, упамћен у српској историји као библиограф. Педантно је бележио кључне податке о свакој представљеној публикацији (аутора, назив дела, место издања, издавача и годину; за публикације на страним језицима навођен је и српски превод у загради). Међутим, када су у питању књиге које није лично прегледао, већ је информације прикупљао индиректно из других извора, подаци су били скромнији. Новаковић је био свестан ове мањкавости. Због тога је, имајући у виду оваква ограничења, критиковао лоше развијену књижевну продукцију и књижарство, јер је било тешко доћи до нових књига.³³

Било је критичара који су *Вилу* окарактерисали као омладински часопис, пре свега због младог уредника, иако је Новаковић тада већ био професор у гимнази-

30 Милош Поповић је био уредник часописа *Бачка вила* (1841–1845), основач и уредник новина *Видов дан* (1861–1876).

31 Поповић, П. Један стари књижевни лист (*Вила* 1865–1868), у: *Из књижевности* Св. 3, Поповић П. (1926), Београд: Г. Кон, стр. 197.

32 Новаковић, С. (1865) *Књижевност*, *Вила* бр. 52, Београд: Стојан Новаковић, стр. 632.

33 Исто, бр.6, стр. 78.

ји. Такође и зато што је лист пратио оснивање и рад младих удружења која су у то време постајала веома активна. Међутим, по својим прилозима, садржају и озбиљном уредничком приступу, часопис је био зрео. Ово потврђују и истакнути српски писци који су објављивали у овом гласилу, попут Лазе Костића и Ђуре Јакшића.

Нажалост, због финансијских проблема, као и многи други часописи тога доба, престаје са излажењем 1868. године. Ипак, поједини садржаји и библиографске информације објављене у овом листу послужили су као извор за Новаковићеву књигу *Српска библиографија за новију књижевност: 1741–1867*.³⁴

Све публикације су водили истакнути представници српских интелектуалних и књижевних кругова, што указује на значај уредничког вођства у обликовању садржаја и усмерења сваког издања. Кроз свој допринос књижевности, образовању и културном дискурсу, оставили су трајан траг који и даље утиче на српски интелектуални живот. Свака публикација бавила се неком врстом библиографског рада, било да је то пружање података о новим књигама и преводима, евидентирање основних библиографских информација или укључивање обимних библиографских рубрика. Све анализирани публикације објављивале су вести о издатим књигама. У почетку је то било ненаметљиво, али временом су се појављивале целе рубрике посвећене библиографским новостима. Ово указује на заједничку посвећеност промоцији српске књижевности и евидентирању културног и интелектуалног стваралаштва. Сви поменути листови били су дубоко укључени у српску културу и интелектуални живот. Било кроз политичке вести, књижевност, уметност или образовање, све су допринеле развоју и афирмацији српског културног идентитета. С временом су неке публикације мењале уредничке приступе или шириле фокус свог садржаја. На пример, *Лейпцигска Мајице српске* је у почетку био усредсређен на књижевни и културни садржај, да би касније укључивао и научне теме, показујући прилагодљив одговор на промене интелектуалних токова и интересовања читалаца.

Закључак

Периодика је одиграла значајну улогу у културном, друштвеном, образовном и политичком животу Србије током 19. века. Серијске публикације служиле су као важна платформа за промоцију културних, друштвених и политичких идеја, доприносећи свести о националном ослобођењу. Током 19. века, уредници издања настојали су да јавност информишу о новим књигама, иако се нису представљали као библиографи. Међутим, у оквиру серијских публикација које су уређивали показивали су блиску повезаност између библиографије и уредничког рада. Овај аспект има посебан значај ако се има у виду ограничена доступност књижара и издавача у том периоду. Њихове уредничке позиције омогућавале су им да библиографске принципе унесу у часописе које су обликовали. Стога, посебно из библиографског угла, није претерано окарактерисати цео 19. век у српској култури као

34 Бараћ, Д. (прир.) (2004) *Дојуне и њојравке Српске библиографије Стојана Новаковића*. Београд: Народна библиотека Србије, 182 стр.

доба обележено личностима попут Димитрија Давидовића, Георгија Магарашевића, Милоша Поповића и Стојана Новаковића.

Ове личности, као утемељивачи развојног пута библиографије, користиле су уредничке улоге за промоцију и унапређење стандарда библиографске праксе у српском новинарству. Кроз своја дела служили су као узор од којих су потомци учили, позајмљивали, допуњавали и цитирали у сопственим библиографским настојањима. Они су ишли даље од простог извештавања о новим публикацијама, обликујући садржај постављањем високих критеријума за библиографски рад у часописима. Вести које су објављивали нису биле само најаве, препоруке и критичке оцене, већ и патриотски апели љубитељима књига – да читају, купују и подржавају штампу у свом језику.³⁵ Та спојеност уредничких обавеза и библиографске стручности допринела је развоју српског новинарства и библиографске праксе тог доба.

Библиографско-систематски увид у садржај серијских публикација омогућава да се издвоје неке кључне заједничке карактеристике. Сви поменути уредници били су свестране личности, добро упознате са актуелним друштвеним, културним и политичким околностима тог времена. Поседовали су све квалитете које истовремено красе добре библиографе и уреднике: темељност, информативност и свестраност. Имајући сазнања о актуелним догађајима, вештине у селекцији релевантних информација и њиховом ажурном преношењу, допринели су напретку развоја серијских публикација. Сви су имали групу угледних сарадника.

У погледу концепције, ове серијске публикације биле су сличне. Имале су главне рубрике и подрубрике. Обухватале су широк спектар тема, преплитали су се чланци забавног, образовног и научног карактера. Садржај часописа временом се развијао, са све већим фокусом на књижевне вести, библиографске податке и најаве. Увођење тематских рубрика, развој редовније обраде културних и књижевних новости и укључивање различитих рубрика, попут *Најаве* и *Смесице*, представљали су значајне уредничке иновације. Такође, пансловенство је заједничка одлика која се огледа у библиографији не само српских, већ и словенских публикација.

Што се тиче садржаја, периодика је обилавала преводима и адаптираним делима прилагођеним српској читалачкој публици. Анонимни текстови били су такође чести, иако су углавном приписивани уредницима. Циљ свих поменутих публикација био је да досегну широк спектар корисника, да привуку читаоце информативним и забавним текстовима, али и да шире културу и образовање, јачају национална и патриотска осећања и повезују Србе расуте по Европи. Периодика је служила као централна тачка повезивања српске интелигенције и доприносила културном и историјском животу тог времена. Имала је значајну улогу у подстицању интелектуалног дискурса и обликовању јавног мњења. Са ове временске дистанце, све поменути листови имају још већи значај. Оне су трајно релевантне и

35 Добрашиновић, Г. (1973) *Објављенија*, Београд: [б. и.], стр. 124.

доприносе очувању и документовању културне и историјске баштине. Због тога су све дигитализоване и доступне у електронском облику.³⁶

Информације о књигама, иако важне за информисање, препоруке и развој књижевности, углавном су остале у сенци научних интересовања.³⁷ Текст је настајао да пружи увид у рад библиографа и уредника и тиме истакне и представи културне доприносе који превазилазе националне границе. Резултати истраживања указују да су уређивачки подухвати кључних личности били прожети тежњом да се библиографија афирмише не само као документарнио средство, већ и као покретач културног и научног развоја, што је оставило трајан утицај на културни и интелектуални живот Србије XIX века.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бараћ, Д. (прир.) (2004) *Дојуне и поправке Српске библиографије Стојана Новаковића*, Београд: Народна библиотека Србије.
- Благојевић, О. Значај „Новина српских” за економску науку у Србији, у: *Зборник радова са научној скупи Сиваралашићво Димитрија Давидовића, поводом прославе 150-годишњице од доношења Срећенској усјава*, уредник Марјановић, С. (2009), Земун: Мост арт.
- Будимировић, Д. (1931) Из старих књига и часописа, *Гласник историјској друштва у Новом Саду* бр. 9, Нови Сад: Историјско друштво, стр. 334–339.
- Вранеш, А. (2010) *Основи теорије и историје библиографије*, Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске; Београд: Филолошки факултет.
- Грујић, Д. Дигитализација серијских публикација из XIX и прве половине XX века, у: *Дигитализација културне и научне баштине*, уредник Вранеш, А. (2012), Београд: Филолошки факултет, стр. 397–404.
- Давидовић, Д. (ур.) *Задачник*, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/index/pubid:5463/id:0>.
- Давидовић, Д. и Фрушић, Д. (ур.) *Новине српске*, <http://digital.bms.rs/pub.php?s=RPSr-II-3>.
- Деретић, Ј. (1990) Значај Димитрија Давидовића за развој српске књижевне периодике, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* год. 37, бр. 2, Нови сад: Матица српска, стр. 187–192.

36 Грујић, Д. Дигитализација серијских публикација из XIX и прве половине XX века, у: *Дигитализација културне и научне баштине*, уредник Вранеш, А. (2012), Београд: Филолошки факултет, стр. 397–404.

37 Добрашиновић, Г. нав. дело, стр. 99.

- Добрашиновић, Г. (1973) *Објављенија*, Београд: [б. и.].
- Крестић, В. (1980) *Историја српске штампе у Ујарској: (1791–1914)*, Нови Сад: Матица српска.
- Магарашевић, Г. (ур.) *Летопис Матице српске*, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/index/pubid:31/id:0>.
- Матицки, М. (1986) *Библиографија српских алманаха и календара*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Негришорац, И. Летопис Матице српске као јединствени, непоновљиви и светски културни феномен, у: *Летопис Матице српске*, уредник Негришорац, И. (2023), Нови Сад: Матица српска, стр. 217–234.
- Новаковић, С. (ур) *Вила*, https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/casopisi_pretrazivi_po_datumu/P_0061.
- Новаковић, С. (1870) Књижевни прегледи: наши календари за 1870. годину. *Млада Србадија* бр. 5, стр. 231–234.
- Новаковић, С. (1871) *Историја српске књижевности*, Београд: Државна штампарија.
- Панковић, Д. (1982) *Српске библиографије: 1766–1850*, Београд: Народна библиотека Србије; Нови Сад: Библиотека Матице српске, 415. стр.
- Панковић, Д. (2006) *Српске библиографије 1851–1879. године. Том 1*, Нови Сад: Матица српска.
- Поповић, М. (ур.) *Подунавка*, <http://digital.bms.rs/pub.php?s=RPSR-III-3>.
- Поповић, П. Један стари књижевни лист (Вила 1865–1868), у: *Из књижевности* Св. 3, Поповић П. (1926), Београд: Г. Кон.
- Шумаревић, С. (1938) *Подунавка: документарни прилози историји српске штампе*, Београд: Штампарија Белетра.

Dragana Grujić

University of Belgrade, Faculty of Philology –
Department of Library and Information Science, Belgrade

THE IMPACT OF SERIAL PUBLICATIONS
ON THE 19TH CENTURY SERBIAN CULTURE
A BIBLIOGRAPHICAL AND EDITORIAL PERSPECTIVE

Abstract: It is known that Serbian periodicals date back to the 18th century. However, this work is focused on the 19th century when, in more favorable social, cultural and political circumstances, serial publications experienced strong

development and became an important vehicle for cultural and national revival. This era witnessed the appearance of publications in the Serbian language, which contributed to the growth of publishing industry. The development of publishing made it more common to record data on newly published books, and bibliographies started appearing on the pages of serial publications. In a desire to inform the public about various topics, guided by enlightened and bibliographic principles, Dimitrije Davidović, Georgije Magarašević, Miloš Popović and Stojan Novaković took on editorial work. Several noteworthy periodicals periodicals are explored here, including the newspaper *Novine serbske*, *Zabavnik*, *Podunavka*, the literary journal *Letopis Matice srpske*, and *Vila* – a journal for entertainment and literature. During the 19th century, periodicals served as a central point connecting the Serbian intelligentsia, covering the cultural and historical life of the era. Together they are witnesses of an era and based on them, the cultural and historical life of the 19th century can be reconstructed. The paper points to the lasting connection between editorial and bibliographic practices and opens the door for further comparative research on the importance of periodicals in shaping Serbian culture, bibliography, literature, and scientific activity.

Key words: *serial publications, periodical editing, bibliography, Serbian culture*